

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LXII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL TIBERIU RUSTOIU

Colegiul editorial:

RADU ARDEVAN – Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
DAN BĂCUEȚ-CRIȘAN – Muzeul Județean de Istorie și Artă, Zalău
RADU BĂJENARU – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
NIKOLAUS BOROFFKA – Deutsches Archäologisches Institut, Berlin
HORIA ION CIUGUDEAN – Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
FLORIAN MATEI-POPESCU – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
SORIN NEMETI – Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
CHRISTOPHER F. E. PARE – Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz
ZENO KARL PINTER – Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu
CRISTIAN IOAN POPA – Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia
IOAN CAROL OPRIȘ – Universitatea București
EMANOIL PRIPON – Muzeul Județean de Istorie și Artă, Zalău
AUREL RUSTOIU – Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
CRISTIAN SCHUSTER – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
VOLKER WOLLMANN – Obrigheim

Colegiul de redacție:

RADU OTA – redactor-șef
SIDONIA PETRONELA OLEA – secretar de redacție
CRISTINEL FÂNTÂNEANU – secretar de redacție
ADINA BOGDAN – membru
GEORGE VALENTIN BOUNEGRU – membru
ILIE LASCU – membru
CRISTIAN TITUS FLORESCU – membru
ANCA TIMOFAN – membru

Adresa de corespondență:
MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
510010 ALBA IULIA
Str. Mihai Viteazul, 12-14
Tel. 0258/813300

Mailing address:
MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
RO – 510010 ALBA IULIA
12-14, Mihai Viteazul St.
Tel. (+40) (258) 813300

redactie@revista-apulum.ro

© 2025 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LXII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXXV

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA BOGDAN

Autorii își asumă întreaga răspundere pentru conținutul studiilor

Materialele nepublicate nu se restituie autorilor

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

BERECKI SÁNDOR, Aurel Rustoiu la a 60-a aniversare/ Aurel Rustoiu on the 60th Anniversary.....	IX
--	----

STUDII ȘI ARTICOLE – *STUDIES AND ARTICLES*

ARHEOLOGIE & ANTROPOLOGIE

ARCHAEOLOGY & ANTHROPOLOGY

MIHAELA-MARIA BARBU, Locuirea eneolitică de la Mintia – Gerhat în lumina analizei materialului litic cioplit <i>The Eneolithic Settlement at Mintia – Gerhat in the Light of the Analysis of the Chipped Stone Material.....</i>	1
COLIN P. QUINN, HORIA ION CIUGUDEAN, New Bronze Age Wagon Models from the Wietenberg Culture <i>Noi modele de care din epoca bronzului aparținând culturii Wietenberg.....</i>	45
CAROL KACSÓ, Descoperiri de metale din epoca bronzului în Depresiunea Baia Mare (I.) <i>Bronze Age Metal Discoveries in Baia Mare Depression (I.).....</i>	63
ILIE LASCU, Depozitul de bronzuri Rimetea III <i>The Bronze Hoard from Rimetea III.....</i>	99
GABRIEL MIRCEA TALMAȚCHI, MIHAI IONESCU, Dincolo de relațiile economice și comerciale. Noi descoperiri specifice circulației și prezenței monetare la Callatis și în chora adiacentă <i>Beyond Economic and Commercial Relations. New Discoveries Specific to the Circulation and Presence of Monetary Value at Callatis and in the Adjacent Chora.....</i>	113
AUREL RUSTOIU, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, Femei călătoare. O fibulă de tip Orlea-Maglavit de la Cisteiu de Mureș (oraș Ocna Mureș, jud. Alba) <i>Wandering Women. A Brooch of the Orlea-Maglavit Type from</i>	

<i>Cisteiu de Mureș (Ocna Mureș. Alba County) .....</i>	135
EMILIAN BOTA, Necropola tumulară de la Cașolț. Un pumnal curb de tip <i>sica</i> redescoperit <i>Burial Mound from Cașolț. A Rediscovered Sica Curved Dagger..</i>	155
MARIAM SLIMOUN, Les élites palmyréniennes en Dacie romaine: entre statut militaire et intégration provinciale <i>Elitele palmyriene în Dacia romană: între statutul militar și integrarea provincială .....</i>	173
GEORGE VALENTIN BOUNEGRU, O statueta din bronz a lui Apollo recent descoperită la Ocna Mureș <i>A Bronze Statuette of Apollo Recently Discovered in Ocna Mureș.</i>	201
MARINA MUSTEAȚĂ, GABRIEL DAN BALTEȘ, OVIDIU-MAXIM OARGĂ, CRISTINEL FÂNTÂNEANU, Rescue Archaeological Excavations in Alba Iulia: New Roman Graves Discovered at “Profi” and “Republicii Boulevard” Sites (2023) <i>Cercetări arheologice preventive la Alba Iulia: noi morminte romane descoperite în siturile de la “Profi” și “Bulevardul Republicii” (2023).....</i>	209
OVIDIU-MAXIM OARGĂ, ADRIAN COSMIN BOLOG, Noi monede descoperite în necropola romană de la Apulum Dealul Furcilor – „Podei” (campaniile anilor 2017-2024). Câteva considerații cu privire la depunerea monedelor în complexele funerare <i>New Coins Discovered in the Roman Necropolis from Apulum Dealul Furcilor – “Podei” (Campaigns of 2017-2024). Some Considerations on Coin Depositions in Funerary Features .....</i>	241
GABRIEL CUSTUREA, <i>Un tezaur dobrogean din secolul al XVII-lea</i> <i>A Dobrujan Hoard from the 17th Century .....</i>	309

ARHEOZOOLOGIE

ARCHAEOZOOLOGY

ALEXANDRA-PAULA SICOE, MIHAI GLIGOR, MARGARETA-SIMINA STANC, Utilizarea resurselor animale de către comunitățile eneolitice: analiza resturilor faunistice provenite dintr-un complex Foeni din situl Alba Iulia - <i>Lumea Nouă</i>	
--	--

	<i>Exploitation of Animal Resources in Eneolithic Communities: Analysis of Faunal Remains from a Foeni Feature at the Alba Iulia - Lumea Nouă Site</i>	317
ELIZA-IOANA CREȚU, LUMINIȚA BEJENARU, IOAN BEJINARIU, MARCELA IFRIM, MARGARETA-SIMINA STANC, Resurse animale și practici de gestionare a acestora în așezarea din epoca bronzului târziu de la Recea - Valea Sulduba (Județul Sălaj): date arheologice și arheozoologice	<i>Animal Resources and Their Management Practices in the Late Bronze Age Settlement of Recea - Valea Sulduba (Sălaj County): Archaeological and Archaeozoological Data</i>	349

VARIA

DAN ANGHEL, O perspectivă asupra reparării, modificării și reutilizării vaselor ceramice	<i>An Insight on Repairing, Modification and Reusing of Pottery</i>	363
--	--	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

RADU OTA, <i>Roman Dacia and the Roman Army. Papers Dedicated to Liviu Petculescu on the Occasion of His 75th Birthday</i> , Constantin Augustus Bărbulescu (ed.), editura Mega, Cluj-Napoca, 2023, 235 de pagini, 74 de planșe și figuri		407
VASILE MOGA, Mihai Bărbulescu, <i>Istoria arheologiei din România</i> , Civilizația românească nr. 33, editura Academiei Române, București, 2022, 490 de pagini.....		413
RADU OTA, Yann Le Bohec, <i>Războiul în lumea romană 58 a.Chr.-235 p.Chr.</i> , editura Mega, Cluj-Napoca, 2021, 348 de pagini, 14 figuri (trad. Cosmin Mihail Coatu).....		417

CRONICA PUBLICAȚIILOR

THE CHRONICLE OF THE PUBLICATIONS

GEORGE BOUNEGRU, Cronica publicațiilor membrilor Secției Arheologie, apărute în anul 2024.....	423
SIDONIA PETRONELA OLEA, Cronica publicațiilor membrilor compartimentelor Restaurare Ceramică – Metal – Textile și Restaurare Piatră din cadrul Centrului Național de Conservare – Restaurare Carte Veche Alba Iulia, apărute în anul 2024.....	429

NECROLOG

OBITUARY

SABIN ADRIAN LUCA, Gheorghe Corneliu Lazarovici 13 septembrie 1941 – 3 februarie 2025.....	431
Lista autorilor.....	435

AUREL RUSTOIU LA A 60-A ANIVERSARE

Cu ocazia împlinirii a 60 de ani de către reputatul arheolog dr. habil. **Aurel Rustoiu**, aducem un omagiu sincer unei personalități care a marcat decisiv cercetarea arheologică din România și din spațiul central și est-european.

Format încă dinaintea studenției sub îndrumarea regretatului arheolog Florin Medeț, el și-a desăvârșit pregătirea la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie. Lucrarea sa de doctorat, publicată în 1996 și dedicată metalurgiei bronzului la daci, rămâne un reper internațional, completată exemplar de analiza fibulelor din Dacia preromană, apărută în 1997 și considerată și astăzi un model de analiză tipologică și contextuală.

Carierea sa științifică este legată de Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca, unde din 2017 este doctor habilitat și conducător de doctorate, dezvoltând direcții metodologice inovatoare și colective de cercetare performante. Este, de asemenea, profesor asociat la Universitatea de Vest din Timișoara, implicându-se activ în formarea noilor generații de cercetători.

Aurel Rustoiu s-a remarcat și printr-o susținută activitate arheologică de teren. A coordonat cercetări arheologice importante în țară, dintre care cele mai semnificative au fost cele de la Sighișoara - *Wietenberg* și Divici - *Grad*, dar și în străinătate, la Solotvino și Bila Ţerkova, în Ucraina Transcarpatică. În prezent coordonează proiecte de cercetare arheologică sistematică în colaborare cu Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, de la cimitirele din epoca fierului de la Sâncraia - *Darvas* și la cetățile dacice de la Cugir și Căpâlna. A fost membru, coordonator și mentor în numeroase proiecte de cercetare și granturi naționale și internaționale, construind punți durabile între instituții, generații, echipe și școli arheologice.

Este autor a 12 cărți, editor al mai multor volume de studii și semntar a peste 150 de articole, studii și note științifice, multe dintre ele publicate în reviste de prestigiu internațional. Studiile sale despre comunitățile dacice, celtice și nord-tracice rămân repere indispensabile pentru oricine abordează problematica interacțiunilor etno-culturale din prima epocă a fierului și până la Roma imperială. Prin publicațiile sale, Aurel Rustoiu a contribuit decisiv la reînnoirea metodologică a disciplinei și la afirmarea arheologiei românești în dialogul științific european. De-a lungul carierei editoriale și științifice a colaborat cu numeroși cercetători din țară și străinătate, între care Mariana E. Egri, Iosif Vasile Ferencz, Sándor Berecki, Andreea M. Drăgan, Andrei V. Georgescu, Adrian C. Căsălean, Gabriel T. Rustoiu, Valeriu Sîrbu, J. Vincent S. Megaw, Matthew M. McCarty, Călin Cosma, Gelu Florea, Horea D. Pop, Adrian Ursuțiu, Gabriela Gheorghiu, Valentin Vasiliev, Eduard A. Balaguri, Ioan Andrițoiu, Ion Horațiu Crișan, Marian Gumă, Vasile Moga, Corneliu Gaiu, Caius Săcărin, Alexandru Szentmiklósi, Eduard M. Nemeth, Alexandru Gudea, Dumitru Gh. Tamba, Emilian Teleagă, Cristian I. Popa, Cristinel Plantos, Gabriel D. Balteș, Alexandra Comșa, Mathilda Takács, Florin Gogâltan, Sorin Cociș, Constantin Inel, Valentin Cetean, Gabriel Crăciunescu, Corina Turc și Claudiu Lisovski-Cheleşanu.

Aurel Rustoiu a participat la numeroase conferințe și simpozioane internaționale, printre care cele mai importante ar fi cele de la Roma, Italia (2008); Heidelberg, Germania (2009); Cambridge, UK (2011, 2015); Carnuntum, Austria (2012); Rzeszów, Polonia (2012); Pilsen, Cehia (2013); Sofia, Bulgaria (2013); Manching, Germania (2014); Istanbul, Turcia (2014); Barcelona, Spania (2018); Praga, Cehia (2018); Chișinău, Republica Moldova (2018); Stará Lesná, Slovacia (2019); King's College London, UK (2019), Mikulov, Cehia (2022); Budapesta, Ungaria (2022); Jičín, Cehia (2023); Žilina, Slovacia (2024); Zlín, Cehia (2025).

Este membru în consiliul științific al Muzeului Național Brukenthal din Sibiu, Muzeului Banatului din Timișoara și Muzeului Satului Bănățean Timișoara, și a fost, de asemenea, implicat activ în consilii și comisii naționale precum CNATDCU sau Comisia Națională de Arheologie, contribuind prin experiență, echilibru și autoritate profesională la definirea standardelor în cercetare și patrimoniu. Din 2019 este membru de onoare al Institutului Național de Arheologie cu Muzeu al Academiei Bulgare de Științe, în semn de recunoaștere a contribuției sale la dezvoltarea arheologiei în Bulgaria, iar în același an a fost distins și cu Premiul George Barițiu al Academiei Române.

Prin deschidere interdisciplinară, cultură vastă și eleganță intelectuală, Aurel Rustoiu a creat o școală de gândire recunoscută pentru acuratețe, creativitate și spirit critic. În același timp, a avut curajul intelectual de a ieși din tiparele metodologice convenționale, promovând o arheologie autentică, atentă

la identități, mobilități, cauzalitatea mișcărilor de populații și dinamica interacțiunilor culturale. Această deschidere conceptuală a stimulat reflecția critică și a oferit disciplinei repere moderne de interpretare.

Aurel Rustoiu a organizat conferințe și workshop-uri la Cluj-Napoca, Alba Iulia și, mai recent, la Timișoara, contribuind la dinamizarea dialogului științific internațional. De asemenea, este activ în promovarea patrimoniului arheologic prin prezentări de popularizare și contribuții la volume destinate publicului cultivat mai larg, aducând rezultatele cercetării arheologice mai aproape de comunitate.

Un capitol aparte al activității sale îl reprezintă mentoratul. Generații întregi de arheologi – de la cercetători tineri aflați la început de drum până la specialiști astăzi deplin afirmați – îi datorează nu doar îndrumare științifică, ci și încredere, generozitate intelectuală și sprijin uman. Aurel Rustoiu nu a cultivat niciodată cunoașterea ca pe un bun rezervat, ci a împărtășit constant idei, metode și resurse, încurajând dialogul, creativitatea și autonomia profesională.

Mai puțin cunoscut în afara cercului apropiat, dar revelator pentru latura sa reflexivă și ludică, este volumul de poezii *Dadaism versus blablaism. Poezii de carantină (2020)*, care îi dezvăluie umorul subtil, sensibilitatea și apetitul pentru jocul conceptual, adăugând o notă surprinzătoare și fermecătoare profilului său intelectual.

La aniversarea celor șase decenii de viață, îi adresăm cele mai calde felicitări, cu recunoștință pentru contribuțiile sale excepționale și cu admirație pentru energia cercetătoare pe care o întruchipează. Îi dorim sănătate, putere de creație și ani mulți de cercetare rodnică, convinși că munca sa va continua să inspire generații viitoare de arheologi.

La mulți ani, cu prețuire și respect!

BERECKI Sándor

AUREL RUSTOIU ON THE 60TH ANNIVERSARY

On the occasion of the 60th birthday of distinguished archaeologist Dr. Aurel Rustoiu, we pay sincere tribute to a personality who has had decisive impact on archaeological research in Romania and Central and Eastern Europe.

Mentored even before his university years by the late archaeologist Florin Medeleț, he completed his graduate studies at Babeș-Bolyai University in Cluj-Napoca, in the Faculty of History and Philosophy. His doctoral thesis, published in 1996 and dedicated to Dacian bronze metallurgy, remains an international milestone, complemented by his exemplary analysis of fibulae from pre-Roman Dacia, published in 1997 and still considered a model today of typological and contextual analysis.

His scientific career is closely linked to the Institute of Archaeology and Art History in Cluj-Napoca, where he has been a habilitated doctor and PhD supervisor since 2017, developing innovative methodological approaches and high-performing research teams. He is also an associate professor at the West University of Timișoara, where he is actively involved in training new generations of researchers.

Aurel Rustoiu also has a distinguished record of archaeological fieldwork. He has coordinated important archaeological research in Romania, most notably the excavations at Sighișoara - *Wietenberg* and Divici - *Grad*, as well as abroad, at Solotvino and Bila Tserkva in Transcarpathian Ukraine. He currently leads systematic archaeological research projects in collaboration with the National Museum of the Union in Alba Iulia, at the Iron Age cemeteries in Sâncrai - *Darvas* and the Dacian fortresses in Cugir and Căpâlna. He has been a member, coordinator, and mentor in numerous research projects and national

and international grants, building lasting bridges between institutions, generations, teams, and archaeological schools.

He is the author of 12 books, editor of several volumes, and author of over 150 articles, studies, and scholarly notes, many of which have been published in prestigious international journals. His studies on the Dacian, Celtic, and North Thracian communities remain indispensable references for anyone addressing the issue of ethno-cultural interactions from the Early Iron Age to the Roman Empire. Through his publications, Aurel Rustoiu has made a decisive contribution to the methodological renewal of the discipline and to the affirmation of Romanian archaeology in European academic debate. Throughout his editorial and scientific career, he has collaborated with numerous researchers from Romania and abroad, including Mariana E. Egri, Iosif Vasile Ferencz, and Sándor Berecki, Andreea M. Drăgan, Andrei V. Georgescu, Adrian C. Căsălean, Gabriel T. Rustoiu, Valeriu Sîrbu, J. Vincent S. Megaw, Matthew M. McCarty, Călin Cosma, Gelu Florea, Horea D. Pop, Adrian Ursuțiu, Gabriela Gheorghiu, Valentin Vasiliev, Eduard A. Balaguri, Ioan Andrițoiu, Ion Horațiu Crișan, Marian Gumă, Vasile Moga, Corneliu Gaiu, Caius Săcărin, Alexandru Szentmiklósi, Eduard M. Nemeth, Alexandru Gudea, Dumitru Gh. Tamba, Emilian Teleagă, Cristian I. Popa, Cristinel Plantos, Gabriel D. Balteș, Alexandra Comșa, Mathilda Takács, Florin Gogâltan, Sorin Cociș, Constantin Inel, Valentin Cetean, Gabriel Crăciunescu, Corina Turc, Roxana Grindean, Ioan Tanțău and Claudiu Lisovski-Cheleşanu.

Aurel Rustoiu has attended numerous international conferences and symposia, among the most important being those in Rome, Italy (2008); Heidelberg, Germany (2009); Cambridge, UK (2011, 2015); Carnuntum, Austria (2012); Rzeszów, Poland (2012); Pilsen, Czech Republic (2013); Sofia, Bulgaria (2013); Manching, Germany (2014); Istanbul, Turkey (2014); Barcelona, Spain (2018); Prague, Czech Republic (2018); Chișinău, Republic of Moldova (2018); Stará Lesná, Slovakia (2019); King's College London, UK (2019); Mikulov, Czech Republic (2022); Budapest, Hungary (2022); Jičín, Czech Republic (2023); Žilina, Slovakia (2024); Zlín, Czech Republic (2025).

He is a member of the scientific councils of the Brukenthal National Museum in Sibiu, the Banat Museum in Timișoara, and the Banat Village Museum in Timișoara, and has also been actively involved in national councils and commissions such as CNATDCU and the National Commission for Archaeology, contributing his experience, balance, and professional authority to defining standards in research and heritage. Since 2019, he has been an honorary member of the National Archaeological Institute with Museum at the Bulgarian Academy of Sciences, in recognition of his contribution to the development of archaeology in Bulgaria; that same year, he was awarded the George Barițiu Prize by the Romanian Academy.

Through his interdisciplinary approach, wide-ranging culture, and intellectual elegance, Aurel Rustoiu has forged a scholarly profile recognized for its accuracy, creativity, and critical spirit. At the same time, he has shown the intellectual courage to move beyond conventional methodological patterns, promoting an authentic archaeology attentive to identity, mobility, the causes of population movements, and the dynamics of cultural interaction. This conceptual openness has stimulated critical reflection and provided the discipline with modern interpretative landmarks.

Aurel Rustoiu has organized conferences and workshops in Cluj-Napoca, Alba Iulia, and, more recently, in Timișoara, contributing to the international scientific dialogue. He is also active in promoting archaeological heritage through public lectures and written contributions to volumes aimed at a wider educated audience, bringing the results of archaeological research closer to the community.

A particular aspect of his professional activity is mentoring. Generations of archaeologists, from young researchers at the beginning of their careers to fully established specialists, owe him not only scientific guidance, but also his confidence, intellectual generosity, and human support. Aurel Rustoiu has never treated knowledge as a guarded asset; he has consistently shared ideas, methods, and resources, encouraging dialogue, creativity, and professional autonomy.

Less well known beyond his immediate circle, but illustrative of his reflective and ludic side, is the poetry volume *Dadaism versus blablaism. Poezii de carantină* (2020), which reveals his subtle humour, sensitivity and an appetite for conceptual play, adding a surprising and charming note to his intellectual profile.

On the occasion of his sixtieth birthday, we salute him with warmest congratulations, with gratitude for his exceptional contributions and with admiration for the research energy he embodies. We wish him good health, creative strength, and many years of productive research, confident that his work will continue to inspire future generations of archaeologists. Happy birthday, with esteem and respect!

BERECKI Sándor

DINCOLO DE RELAȚIILE ECONOMICE ȘI COMERCIALE. NOI DESCOPERIRI SPECIFICE CIRCULAȚIEI ȘI PREZENȚEI MONETARE LA CALLATIS ȘI ÎN *CHORA* ADIACENTĂ

Gabriel Mircea TALMAȚCHI
Școala Doctorală de Studii Umaniste, Universitatea „Ovidius” Constanța
Mihai IONESCU
Muzeul de Arheologie Callatis Mangalia

Cuvinte cheie: Callatis, Histria, Tomis, monede, contramărci, *chora*, perioadă elenistică
Key words: Callatis, Histria, Tomis, coins, countermarks, *chora*, Hellenistic period

1. Introducere

Acumularea de-a lungul timpului a unui lot de piese monetare descoperite în contexte arheologice sau în mod fortuit la Callatis, împrejurimi și în *chora*, ne-a prilejuit publicarea articolului de față, pentru completarea datelor științifice privind prezența și circulația monetară specifică perioadei elenistice.

Noile informații prezentate provin din medii diferite, atât arheologice, cât și întâmplătoare. Din punct de vedere arheologic reținem descoperirile monetare cu predilecție din Mangalia, mai exact din strada Țepeș Vodă, nr. 11, dar și din alte puncte de interes arheologic ale coloniei doriene (strada Oituz, nr. 15). De asemenea, reamintim că situl orașului antic a suferit pierderi semnificative de patrimoniu cultural istoric mobil și imobil în perioada regimului socialist, când numeroase complexe arheologice, printre care cele mai dese corespundeau necropolelor, au devenit dificil de cercetat, fiind distruse majoritar în contextul transformărilor arhitecturale și urbanistice survenite în procesul de reorganizare a orașului Mangalia (cetate și necropolă) și a zonei aparținând în antichitate vechii chore callatiene. Astfel că multe exemplare monetare sau de altă natură au ajuns în posesia unor persoane în mod individual (fără a mai deține și alte piese care să indice deja o colecție privată), fiind extrase în mod neprofesionist și ocazional din starea lor *in situ*, o cauză directă și a non-contextualizării lor. Astfel, unele monede sunt rezultatul unor descoperiri întâmplătoare în zone afectate puternic de amenajări edilitare, altele sunt rezultatul indirect al unor lucrări cu caracter agricol sau au apărut în aria constructivă din domeniul agricol (silozuri, clădiri organizatorice și administrative etc.). Mai exact, șapte exemplare sunt descoperite în Mangalia (dintre care patru provin de pe urma cercetărilor arheologice preventive), iar alte 13 piese provin din Dobrogea de sud (*passim*), din aria geografică a fostei chore

callatiene. În total sunt prezentate 20 de monede bătute în perioadă elenistică la Histria, Callatis și Tomis.

2. Catalog

CALLATIS

Tip Herakles AR

1. AR; hemidrachmă; 9h; 1,97 g; 14 x 13 mm (**Fig. 1, nr. 1**).

Av: Capul tânăr al lui Herakles, acoperit cu blana leului din Nemeea, orientat spre dreapta.

Rv: Spic și măciucă; legenda ΚΑΛΛΑ; tolbă și arc.

Catalog: Pick 1898, p. 98, nr. 200-203.

Loc de descoperire: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

2. AR; hemidrahmă; 12h; 2,23 g; 15 x 14,5 mm (**Fig. 1, nr. 2**).

Av: Capul tânăr al lui Herakles, acoperit cu blana leului din Nemeea, orientat spre dreapta.

Rv: Simbolul W; tolbă și arc; legenda ΚΑΛΛΑ, măciucă și spic.

Catalog: Poole 1963, p. 24, nr. 2.

Loc de descoperire: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

3. AR; hemidrachmă; 9h; 1.71 g; 15 mm (**Fig. 1, nr. 3**).

Av: Capul tânăr al lui Herakles, acoperit cu blana leului din Nemeea, orientat spre dreapta.

Rv: Simbolul W; tolbă și arc; legenda ΚΑΛΛΑ, măciucă și spic.

Catalog: Poole 1963, p. 24, nr. 2.

Loc de descoperire: Mangalia (jud. Constanța), strada Oituz, 2019-2020, nr. de inv. 4.176.

Muzeul de Arheologie „Callatis”, nr. de inv. 4.176.

Tip Herakles AE

4. AE; 6h; 2,01 g; 13,58 x 13,15 mm (**Fig. 1, nr. 4**).

Av: Capul lui Herakles, imberb, cu barbă, cu o cunună de lauri, orientat spre dreapta.

Rv: Tolba de săgeți cu arc, măciuca; spic de grâu?; legenda ΚΑΛΛΑ(TIA); magistratul monetar *HPA?*.

Catalog: Grămăticu, Ioniță 2004, p. 5; Grămăticu 2005, p. 8; Grămăticu, Ioniță 2007, p. 16; Stancomb 2000, pl. V, nr. 93; Talmațchi 2002-2003, p. 379-380, nr. 204; Talmațchi 2003-2005, p. 9.

Loc de descoperire: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

5. AE; 3h; 2,30 g; 16,6 x 14,75 mm (**Fig. 1, nr. 5**).

Av: Capul lui Herakles, imberb, cu barbă, cu o cunună de lauri, orientat spre dreapta.

Rv: Tolbă de săgeți cu arc și măciucă; spic?; legenda **ΚΑΛΛΑΤ(ΙΑ)**; magistratul monetar *HPA?*.

Catalog: Grămăticu, Ioniță 2004, p. 5; Grămăticu 2005, p. 8; Grămăticu, Ioniță 2007, p. 16; Stancomb 2000, pl. V, nr. 93; Talmațchi 2002-2003, p. 379-380, nr. 204; Talmațchi 2003-2005, p. 9.

Loc de descoperire: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

6. AE; 12h; 2,75 g; 16,41 x 16,11 mm (**Fig. 1, nr. 6**).

Av: Capul lui Herakles, imberb, cu barbă, cu o cunună de lauri, orientat spre dreapta.

Rv: Tolba de săgeți cu arc, măciuca; spic?; legenda **ΚΑΛΛΑ**.

Catalog: Pick 1898, p. 98, nr. 205.

Loc de descoperire: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

7. AE; 12h; 3,11 g; 16 x 15,5 mm (**Fig. 1, nr. 7**).

Av: Capul lui Herakles, imberb, cu barbă, cu o cunună de lauri, orientat spre dreapta.

Rv: Tolba de săgeți cu arc, măciuca și spicul de grâu; legenda **ΚΑΛΛΑΤ**; magistratul monetar *ΓΟ(Π)ΟΥ*.

Catalog: Grămăticu, Ioniță 2004, p. 5; Grămăticu 2005, p. 8; Grămăticu, Ioniță 2007, p. 15.

Loc de descoperire: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

Tip Dionyssos/cunună

8. AE; ?h; 6,43 g; 20,5 x 19,8 mm (**Fig. 2, nr. 8**).

Av: Capul lui Dionyssos tânăr, cu cunună de frunze de viță de vie, orientat spre dreapta, văzut din profil; în partea central inferioară stângă a câmpului monetar o contramarcă circulară cu reprezentarea capului zeiței Artemis, orientat spre dreapta (6 mm).

Rv: Posibil o cunună de frunze de iederă; iar în dreapta câmpului monetar un posibil *thyrsos*; legenda: (**ΚΑΛΛΑΤΙ**); în cunună numele magistratului?; reversul este foarte șters.

Catalog Stancomb 2000, pl. IV, nr. 75.

Locul descoperirii: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

9. AE; 12h; 5,92 g; 21,04 x 20 mm (**Fig. 2, nr. 9**).

Av: Capul lui Dionysos tânăr, cu o cunună de iederă, orientat spre dreapta; în partea central inferioară stângă a câmpului monetar o contramarcă circulară cu reprezentarea capului zeiței Artemis orientat spre dreapta (6 mm).

Rv: Cunună de frunze de iederă; legenda **(KAA)AA(TI)** la baza câmpului monetar?; numele unui magistrat monetar sub forma unei monograme în cunună.

Catalog: Knechtel 1904, p. 11, nr. 2; Talmațchi 2003, p. 191, nr. 149.

Locul descoperirii: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

10. AE; 12h; 4,86 g; 18,5 mm (**Fig. 2, nr. 10**).

Av: Capul lui Dionysos tânăr, cu o cunună de iederă, orientat spre dreapta; în partea central inferioară a câmpului monetar o contramarcă circulară cu reprezentarea capului zeului Apollo sau Herakles (?), orientat spre dreapta (6 mm).

Rv: Cunună de frunze de iederă; legenda **(K)A(AAATI)**; numele unui magistrat monetar sub forma prescurtării EY în cunună.

Catalog: Pick 1898, p. 101, nr. 224; Moisil 1912, p. 11, nr. 11; Moisil 1936, p. 31, nr. 283; Moisil 1944, p. 11, nr. 99-100, p. 14, nr. 129-130, p. 15, nr. 131-132, 137; Price 1993, pl. VII, 212-213 var.; Stancomb 2000, pl. IV, nr. 83, pl. V, nr. 85; Talmațchi 2003, p. 191, nr. 162-165; Petac 2005, p. 15, nr. 57.

Locul descoperirii: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

11. AE; 12h; 4,86 g; 18,5 mm (**Fig. 2, nr. 11**).

Av: Capul lui Dionysos tânăr, cu o cunună de iederă, orientat spre dreapta; în partea central inferioară a câmpului monetar o contramarcă circulară cu reprezentarea capului zeului Hermes cu bonetă, orientat spre dreapta; cerc perlat (6 mm).

Rv: Cunună de frunze de iederă; thyrsos în câmp monetar dreapta; legenda **KAAAA**; numele unui magistrat monetar sub forma prescurtării EI în cunună.

Catalog: Ruzicka 1913, p. 8, nr. 222a.

Locul de descoperire: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

Tip Artemis

12. AE; 6h; 3.05 g; 16 x 15.5 mm (**Fig. 3, nr. 12**).

Av: Capul zeiței Artemis orientat spre dreapta, văzută din profil.

Rv: legenda **KAAAA**; tolbă; prescurtarea numelui magistratului **ΓAY?**.

Catalog: Ruzicka 1913, p. 10, nr. 251a.

Loc de descoperire: Mangalia (jud. Constanța).

Tip Athena

13. AE; 9h; 2,15 g; 15,11 x 14,28 mm (**Fig. 3, nr. 13**).

Av: Capul zeiței Athena, acoperit cu un coif corintian, orientat spre dreapta.

Rv: Spic; legenda **ΚΑΛΛΑ**; măciucă; nume magistrat sub formă de monogramă.

Catalog: Talmațchi 2011, p. 367, pl. LVI, nr. 1.

Locul descoperirii: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

14. AE; 9h; 1,73 g; 14,5 x 13,91 mm (**Fig. 3, nr. 14**).

Av: Capul zeiței Athena, acoperit cu un coif corintian, orientat spre dreapta.

Rv: Spic; legenda **ΚΑΛΛΑ**; măciucă; o monogramă ca simbol al magistratului monetar.

Catalog: Ruzicka 1917, p. 88, nr. 238.

Locul descoperirii: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

15. AE; 3h; 3,05 g; 15,2 x 13 mm (**Fig. 3, nr. 15**).

Av: Capul zeiței Athena, acoperit cu un coif corintian, orientat spre dreapta.

Rv: Spic; legenda **ΚΑΛΛΑ**; nume sau simbol de magistrat monetar?.

Locul descoperirii: strada Țepeș Vodă 2018, S3, caroul 2, -1,70 m, Mangalia (jud. Constanța).

Muzeul de Arheologie „Callatis”, nr. inv. 3.984.

16. AE; 9h; 3,39 g; 16 x 15 mm (**Fig. 3, nr. 16**).

Av: Capul zeiței Athena, acoperit cu un coif corintian, orientat spre dreapta.

Rv: Posibil: Spic; legenda (**ΚΑΛΛΑ**); măciucă; nume sau simbol de magistrat monetar?

Locul descoperirii: strada Țepeș Vodă 2018, 11 A, caroul 2, -1,30 m, Mangalia (jud. Constanța).

Muzeul de Arheologie „Callatis”, nr. inv. 3.985.

17. AE; 12h; 2,10 g; 13,41 x 12,85 mm (**Fig. 3, nr. 17**).

Av: Capul zeiței Athena, acoperit cu un coif corintian, orientat spre dreapta.

Rv: Spic; prescurtarea magistratului monetar AΘH; legenda **ΚΑΛΛΑ**; măciucă.

Catalog: Pick 1898, p. 104, nr. 244; Price 1993, pl. VII, nr. 208; Stancomb 1996, p. 157, nr. 12; Stancomb 2000, pl. V, nr. 100; Talmațchi 2003, p. 192, nr. 188.

Locul descoperirii: Mangalia (jud. Constanța).

TOMIS

Tip Marele Zeu

18. AE; 12h; 1,60 g; 11,68 x 11,53 mm (**Fig. 4, nr. 18**).

Av: Capul Marelui Zeu văzut din profil, spre dreapta, cu barbă, păr bogat și bentiță.

Rv: Două protome de cai orientate spre dreapta; sus legenda TO; la baza câmpului monetar numele magistratului MEN(E).

Catalog: Regling 1910, p. 643, nr. 2448; Talmațchi 2003, p. 192, nr. 224.

Loc de descoperire: Dobrogea de sud (*chora callatiană*), *passim*.

HISTRIA

Tip Apollo

19. AE; 3h; 1,29 g; 14,76 x 13,25 mm; pastila monetară diformă rezultată din ștanța monetară (**Fig. 4, nr. 19**).

Av: Capul zeului Apollo cu o cunună de lauri, orientat spre dreapta.

Rv: Acvilă pe delfin orientați spre stânga; sus legenda (ΙΣΤΠΙ).

Catalog: Pick 1898, p. 166, 458 var.

Loc de descoperire: strada Oituz, nr. 15, Mangalia (jud. Constanța).

Monedă cu trei contramărci

20. AE; ?h; 4,48 g; 20,81 x 19,86 mm (**Fig. 4, nr. 20, avers**).

Av: Trei contramărci pe avers: prima este în zona centrală (ușor ovală, de 6 x 5 mm) cu reprezentarea capului acoperit cu bonetă a zeului Hermes, orientat spre dreapta; a doua contramărcă, circulară (7,5 mm), este poziționată într-o laterală a câmpului monetar cu reprezentarea capului lui Apollo orientat spre dreapta; a treia contramărcă, tot circulară (de 5 mm), prezintă capul unui personaj masculin (posibil tot al lui Hermes cu o bonetă, orientat spre dreapta).

Rv: Ilizibil.

Loc de descoperire: strada Țepeș Vodă, nr. 11, 2018-2020, Mangalia (jud. Constanța).

3. Comentariu

Cele 20 de monede de argint și de bronz bătute în perioadă elenistică la Histria, Callatis și Tomis sunt prezentate în catalog pe centre emitente, tipuri monetare și evoluție cronologică. De la Histria sunt prezente două exemplare de bronz, unul din tipul Apollo, iar al doilea (totuși, nesigur ca atribuire emitentă) contramarcă de trei ori în perioada reformelor monetare din cursul secolelor II-I a.Chr. De la Callatis regăsim 17 exemplare din tipurile Herakles (trei de argint și patru de bronz), Dionysos/cunună (patru exemplare de bronz), Artemis (un exemplar de bronz) și Athena (cinci exemplare de bronz). În sfârșit, de la Tomis, este prezentă o singură monedă de bronz din tipul „Marele Zeu” de modul redus.

Din secolul al V-lea a.Chr., cetatea milesiană de la Histria începe să emită monedă de bronz (mai întâi turnată și apoi bătută) și de argint (didrahme și subdiviziuni ale sale)¹. Acest fapt poate fi considerat ca fiind cea mai majoră formă de manifestare a forței sale economice. Se pare că începutul emiterii are un rol mai degrabă de afirmare a autonomiei centrului, „o *cuantificare a statutelor și drepturilor civice*”², înlocuind modele de schimburi tradiționale semi-monetare cu capacități pasibile de a fi cuantificate. Înființarea unui atelier monetar la Histria și apariția monedei reprezintă o etapă superioară de dezvoltare a polisului grec, satisfăcându-se astfel diferite cerințe ce au apărut din nevoia de colaborare cu autohtonii sau între comunitățile grecești ca atare, ca un auxiliar esențial pentru schimburi. Deja în secolul al IV-lea a.Chr, când aceeași cetate domină comerțul pe arii extinse de la nordul și sudul Dunării, are loc emiteria celei mai mari serii de monede de argint (din punct de vedere cantitativ), fiind considerate și cele mai frumoase exemplare din seriile histriene datorită stilului abordat. Ele, așa cum se cunoaște, au fost destinate utilizării în tranzacțiile cu populația autohtonă și nu par a fi fost folosite pe piața orașului sau a imediatelor împrejurimi³. La acestea se adaugă emiteria numeroaselor tipuri monetare realizate în bronz, pe întreaga perioadă a epocii elenistice.

Monetăria de la Callatis bate sub îngrijirea unei magistraturi locale, odată cu jumătatea sau a doua parte a secolului al IV-lea a.Chr.⁴, monede de argint de diferite nominaluri din tipul Herakles, pentru ca ulterior până în secolul I a.Chr. să producă monede de bronz din mai multe tipuri monetare. Pentru secolul al III-lea a.Chr. este cunoscut un decret care atestă prezența magistraților financiari în colonia de origine megariană⁵. Aceste monede de bronz, ca și cele de argint, au pornit să circule în zona *polis*-ului și a imediatelor împrejurimi (pe

¹ Iliescu 1967, p. 11; Preda, Nubar 1973, p. 36; Iliescu 1976, p. 88-93; Poenaru Bordea 2001, p. 32.

² Petre 2003-2005, p. 45.

³ Coja 1962, p. 37-38.

⁴ Preda 1969, p. 14; Preda 1998, p. 74.

⁵ Avram, Bărbulescu 1992, p. 167-170.

loturile individuale ale cetățenilor callatieni), pentru ca apoi să pătrundă în spațiul de influență politică și economică (*chora*) locuit de greci și autohtoni. Acesta a avut la Callatis un aspect fortificat, cu puternice valențe defensive. La aproximativ două decenii după dispariția de pe scena istoriei a regelui Traciei Lysimachos, se relatează despre existența unui hotar comun între chorele coloniilor Callatis și Tomis⁶. De asemenea, prima atestare epigrafică a chorei callatiene apare în prima parte a epocii elenistice, în secolul al III-lea a.Chr., conform textului prezent pe un monument onorific dedicat unui strateg⁷. Deci, deși informațiile privind prezența unui teritoriu rural sunt cu aproape 200 de ani mai târzii față de data teoretică a inaugurării coloniei propriu-zise, cunoaștem faptul că acesta avea un caracter continental, cu limite naturale distincte⁸. El ajungea în sud până la Capul Șabla (Bulgaria), spre vest fiind limitat de actualele localități Coroana, Cotu Văii și Comana, iar spre nord de localitatea Tuzla și de orașul Techirghiol⁹. Baterea unui număr semnificativ de tipuri monetare (și din punct de vedere cantitativ) ar putea fi explicată doar prin necesitatea folosirii lor în contextul unei activități meșteșugărești prospere¹⁰ și a unui comerț deosebit de activ, orientat și spre hinterlandul barbar, cu precădere cel aflat în sud-vestul spațiului dobrogean și din nordul Dunării în general¹¹. Colonia de origine doriană a atins un apogeu economic și comercial în secolele III-II a.Chr. (mai ales în prima jumătate a ultimului secol), atunci când toate informațiile converg spre existența unor relații de ordin politic, economic și cultural cu centre din bazinul pontic și egeo-mediteranean, înainte și după conflictul cu Bizanțul¹².

Perioada de început a secolului al III-lea a.Chr. pare a reflecta un reviriment economic și comercial la Tomis¹³, pentru ca de la mijlocul acestui veac să constatăm o dezvoltare semnificativă a cetății, asistând la o liberalizare economică și la obținerea de către oraș a unei piețe libere odată cu finalizarea conflictului dintre Histria, Callatis și Bizanț. În ceea ce privește debutul activității monetăriei locale de perioadă autonomă, primul cercetător al monedelor tomitane, Kurt Regling, propunea tot mijlocul secolului al III-lea a.Chr.¹⁴. De asemenea, mult mai târziu, Gh. Poenaru Bordea a considerat inițial că deschiderea porților atelierului monetar tomitan a avut loc în jurul anilor 260-

---

⁶ Pippidi, Berciu 1965, p. 197.

⁷ Avram 1999, p. 437-438, nr. 106.

⁸ Alexandrescu 1995a, p. 130.

⁹ Avram 1991, p. 119.

¹⁰ Pippidi 1967a, p. 51.

¹¹ Pippidi 1967a, p. 54.

¹² Pippidi, Berciu 1965, p. 239; Pippidi 1967a, p. 51-54; Pippidi 1967b, p. 159; Doruțiu-Boilă 1988, p. 248; Talmațchi 1995, p. 24.

¹³ Buzoianu 1992, p. 125.

¹⁴ Regling 1910, p. 590.

250 a.Chr.¹⁵, venind ulterior cu precizări mai exacte, între anii 256/255 și 253 a.Chr.¹⁶.

Din punct de vedere arheologic, o parte a descoperirilor monetare din catalog provin din cercetările arheologice efectuate în strada Țepeș Vodă, nr. 11 (2018). Cu acest prilej a fost descoperit un orizont elenistic, la -1,40/-1,70 m, compus din pământ brun cu pigmenți de arsură și loess, datat în linii mari în secolele IV-III a.Chr., principalele surse de datare fiind ștampile amforice din centre ca: Akanthos, Thasos, Sinope, Heraklea Pontica, Rhodos și Cos¹⁷. Acestui orizont elenistic îi corespund, spre diferență de situația din strada Oituz, nr. 15, și structuri constructive care făceau parte dintr-o insulă, aflată nu departe de zidul de apărare al cetății din acea epocă. În acest sens, sunt menționate două compartimentări de locuințe, aflate la nord-vest și sud-est de o stradă cu direcția sud-vest/nord-est, cu mai multe niveluri de funcționare ale străzii. La sud de stradă se află o compartimentare a unei locuințe sau a unui atelier cu zidurile realizate din blochete de calcar legate cu pământ. Posibilitatea identificării unui atelier de reparat vase ceramice este fondată pe descoperirea a numeroase fragmente de plumb, unele dintre ele provenind de la repararea vaselor, altele fiind deșeuri de la turnare, respectiv a unei structuri de piatră circulară pe care este așezată partea superioară a unui *dolium* fisurat, fiind practicate găuri simetrice în vederea reparării acestuia. În sfârșit, la nord de aceeași stradă, au fost descoperite zidurile unei alte locuințe care părăsea perimetrul investiției viitoare. Un sondaj realizat în S3 a evidențiat nivelări succesive pentru realizarea substructurii străzii, fiind descoperite numeroasele materiale amforice amintite mai sus, inclusiv amfore de factură nord pontică de tip Soloha, datate în secolul al IV-lea a.Chr., respectiv un fragment de antefixă cu chipul zeiței Demetra etc¹⁸.

Tot din aria cercetărilor arheologice provine și o monedă descoperită pe strada Oituz, nr. 15 din Mangalia. În cursul anilor 2018-2019, la intersecția străzilor Oituz și George Murnu, au fost efectuate cercetări arheologice în aria urbană de epocă elenistică, perimetrul fiind poziționat la 125 m nord-vest de traseul zidului de incintă cartat de Pamfil Polonic (în 1901) și identificat de Constantin Iconomu pe strada Ștefan cel Mare (1966)¹⁹. În anul 2015, la 80 m nord-vest a fost efectuată o cercetare arheologică pe un perimetru situat la intersecția străzilor Oituz cu Ștefan cel Mare, unde a fost identificat un nivel de construcție datat în epoca elenistică²⁰. Revenind la situația din str. Oituz, nr. 15 a

¹⁵ Poenaru Bordea 1978, p. 14; Poenaru Bordea 1997, p. 62.

¹⁶ Avram, Poenaru Bordea 2001, p. 596.

¹⁷ Alexandru *et alii* 2018, p. 166.

¹⁸ Alexandru *et alii* 2018, p. 166-171.

¹⁹ Iconomu 1968, p. 236, 241, fig. 5 și p. 243, fig. 7; Alexandru *et alii* 2012, p. 438.

²⁰ Alexandru *et alii* 2020, p. 3.

fost identificat un orizont elenistic, datat în linii mari în secolele IV-III a.Chr., căruia îi aparțin descoperiri ceramice sub forma ștampilelor amforice și mai multe descoperiri monetare, care au fost realizate în sondajele pe care intervențiile moderne le-au permis. Nivelul de epocă elenistică a apărut la aproximativ -2,50/- 3m/până la -5 m, sub forma unui pământ brun cu pigmenți de arsură și loess. Eventualele structuri urbane elenistice au fost distruse din antichitate prin nivelarea romană și datorită intervențiilor moderne. Materialul ceramic databil în epoca elenistică a fost descoperit în mare parte în sondajele de pe laturile perimetrului cercetat și acolo unde orizontul elenistic s-a păstrat, sub nivelul cu rare fragmente ceramice și monede databile în epoca romană. Materialul ceramic este bogat, fiind compus din fragmente de amfore, *kantharoi*, urcioare, opaite, kratere, boluri, farfurii, între care se evidențiază fragmente ornamentate cu palmete și mai multe fragmente de veselă de origine attică. În total au fost descoperite 24 de ștampile amforice, cu următoarele locuri de origine: Akanthos (trei exemplare); Chersones (un exemplar); Paros (un exemplar); Rhodos (un exemplar); Sinope (șapte exemplare); Thasos (șase exemplare) și necunoscut (cinci exemplare din centre mediteraneene și pontice). Din punct de vedere cronologic acestea se încadrează între a doua jumătate a secolului al IV-lea (ultimul sfert al acestui secol și anii 326-325/325-324 a.Chr.) și secolului al III-lea a.Chr. (anii 90-anii 50 ai acestui secol)²¹.

Cu excepția monedelor descoperite în orașul antic Callatis, celelalte provin din fosta *chora* a centrului dorian, doar că sunt de integrat la categoria *passim*. Ca urmare a modului lor de descoperire, în mod evident contextul nu mai poate fi pe deplin reconstituit. În consecință, noile informații provin din medii diferite, arheologic și non-arheologic, iar o parte dintre monede fac parte în prezent din colecția numismatică a Muzeului de Arheologie „Callatis” din Mangalia.

După cum se poate observa din catalog, cele mai multe exemplare provin din monetăria callatiană (17 exemplare, 85% din totalul pieselor din catalog), urmate de monetăria din Histria (două exemplare, 10% din totalul pieselor din catalog) și de monetăria din Tomis (un exemplar, 5% din totalul pieselor din catalog). Până în prezent, în bibliografia numismatică științifică, cu câteva prilejuri, au fost analizate variate informații privind circulația și mai ales prezența documentelor monetare callatiene de perioadă autonomă în *chora* și dincolo de aceasta. Actualul demers vine în continuarea altor astfel de eforturi anterioare, pe care le depășește referitor la situația din *chora*. Fiecare publicare a condus la stabilirea unor stadii intermediare pentru cunoștințele existente și sintetizate la un moment dat, în funcție de informațiile publicate cu diferite

---

²¹ Alexandru *et alii* 2020, p. 1-43.

prilejuri²². În mod clar, puținele cercetări arheologice cunoscute pentru așezările specifice epocii preromane în *chora* callatiană (cu excepția celor sistematice de la Albești) au limitat drastic bagajul informațional, văduvindu-ne de o cunoaștere adecvată a realităților monetare din zonă, cu consecințele implicite reflectate asupra evidenței monetare. În general, circulația și penetrația emisiunilor monetare din Callatis în cursul secolelor IV-I a.Chr. pot fi urmărite etapizat pe zone geografice, în strânsă corelație cu direcțiile comerciale dezvoltate de colonie în diferite faze cronologice. Ceea ce este de remarcat în cazul descoperirilor izolate monetare este predilecția răspândirii importante a celor de bronz ale cetății, care au o proporție covârșitoare dacă privim în ansamblu repertoriul descoperirilor. Piese de monedă emise de către Callatis apar în așezări greco-autohtone mai mult în jumătatea sudică, spre colțul de sud-vest al Dobrogei, în zona Cadrilaterului, în apropierea Silistrei²³, ceea ce ar sugera o eventuală direcție comercială și economică principală pentru *polis*-ul callatian, și de-a lungul malului Dunării, ele fiind mult mai bine evidențiate față de centrul teritoriului moesic. În general, contextul arheologic al monedelor callatiene corespunde secolelor II-I a.Chr., atunci când deja Histria nu mai poate juca un rol important în schimburile cu populația locală. Ca și în cazul pieselor monetare de origine histriană, există posibilitatea ca fluxul monetar orientat direct (sau chiar direcționat pentru o anumită secvență cronologică) sau indirect (oficial sau neoficial prin circulație umană) către colțul de sud-vest al Dobrogei să graviteze mai ales în jurul importantului centru local tribal de la Adâncata (și capătul său, ca un debușeu, să fie în preajma vadului comercial de la Silistra și în zona Borcea)²⁴. O dovadă este densitatea relativă de puncte cu descoperiri arheologice grecești din zona Borcea, unde constatăm prezența unor antrepozite utilizate de negustori pentru conducerea pe mai departe a produselor economice venite dinspre Callatis, prin teritoriul comunităților locale dobrogene. Sunt atestate o serie de descoperiri arheologice care jalonează drumul comercial sud-dobrogean ce urma firul văilor naturale de acces, legând colonia Callatis și unele așezări din teritoriul callatian de spațiul barbar. Numărul de monede care este descoperit în interiorul sau în apropierea unei așezări depinde și de factori locali, așa cum erau perioada de prosperitate sau decădere economică, existența unui posibil mediu puternic monetizat, stări de insecuritate sau de liniște, dacă răspundeau tuturor exigențelor autorității locale etc. De asemenea, prezența covârșitoare printre descoperiri a nominalului de bronz lasă deschisă opțiunea pătrunderii lor în scopul pentru care au fost bătute, în cadrul mai

²² În anul 2013, numărul monedelor callatiene de perioadă autonomă provenind din oraș și teritoriul de influență reprezentau 36,5 % din totalul descoperirilor izolate dobrogene, conform Munteanu 2013, p. 363.

²³ Conform Poenaru Bordea 2004, p. 63, nr. 53; Talmațchi 2006, p. 93, nr. 19.

²⁴ Talmațchi 2004, p. 178.

larg al penetrației și distribuției în mediul local. În sfârșit, ar mai fi de individualizat prin descoperirile cunoscute două alte zone, în partea de nord-est și în cea centrală a teritoriului, unde pot fi evidențiate alte mici concentrări de nominal de bronz. Tot ca o susținere a comerțului, tranziția și saltul la Callatis de la producerea monedei de argint la cea de bronz a exprimat necesitatea susținerii efortului economic și comercial manifestat în teritoriul de influență și în afara acestuia, în alte spații de rezonanță, din ce în ce mai îndepărtate.

Până în prezent, din *chora* callatiană este foarte bine cunoscută situația descoperirilor monetare din aria și împrejurimile fortificației de tip *phourion* de la Albești²⁵, care a beneficiat și de săpături sistematice pe parcursul ultimelor cinci decenii. Aceasta este ridicată de către callatieni începând cu prima jumătate a secolului al IV-lea a.Chr., pe locul unei foste așezări autohtone²⁶. Cu un rol profund defensiv, a cunoscut ultimele momente de existență pe la sfârșitul secolului al III-lea a.Chr.²⁷ sau în secolele III-II a.Chr.²⁸. De asemenea, sunt de menționat alte descoperiri monetare din *chora*, precum: tezaurul și descoperirile izolate de la Karon Limen²⁹; tezaurul și cele izolate de la Tuzla³⁰; respectiv descoperirile izolate de la Arsa³¹, Coroana³², Costinești³³, Cotu Văii³⁴, Dulcești³⁵, Eforie Sud³⁶, Hagieni³⁷, Limanu³⁸, Pecineaga³⁹, Schitu⁴⁰, Tuzla⁴¹, Vâlcelele⁴² și Vârtop⁴³.

În sfârșit, cele trei piese din Histria și Tomis nu sunt deloc frecvente printre descoperirile monetare cunoscute la Callatis și în *chora*, ambele colonii fiind de origine ioniană.

²⁵ Poenaru Bordea 2004, p. 59, nr. 2; Talmațchi 2003-2005, p. 9; Talmațchi 2006, p. 96, nr. 4; Talmațchi 2009, p. 83-103; Talmațchi 2018, p. 81-125.

²⁶ Rădulescu *et alii* 1979, p. 173; Rădulescu *et alii* 2000, p. 172.

²⁷ Bărbulescu, Buzoianu 2003, p. 39.

²⁸ Irimia 1993, p. 163.

²⁹ Poenaru Bordea 2004, p. 61, nr. 27; Talmațchi 2006, p. 89, nr. 5, p. 98, nr. 16.

³⁰ Talmațchi 2006, p. 94, nr. 22, p. 116, nr. 90.

³¹ Talmațchi 2022, p. 14, nr. 1, 3, 5, p. 14-15, nr. 6, p. 16, nr. 16-18, p. 17, nr. 21, 25.

³² Talmațchi 2022, p. 15, nr. 7, 9.

³³ Talmațchi 2022, p. 14, nr. 4, p. 17, nr. 22.

³⁴ Talmațchi 2022, p. 18, nr. 26.

³⁵ Talmațchi 2022, p. 17, nr. 22.

³⁶ Talmațchi 2006, p. 102, nr. 32.

³⁷ Talmațchi 2022, p. 15, nr. 11, p. 16, nr. 13.

³⁸ Talmațchi 2006, p. 107 nr. 50; Talmațchi 2022, p. 15, nr. 8.

³⁹ Talmațchi 2006, p. 111, nr. 68; Talmațchi 2022, p. 18, nr. 28.

⁴⁰ Talmațchi 2006, p. 113, nr. 77.

⁴¹ Talmațchi 2022, p. 15, nr. 10.

⁴² Talmațchi 2022, p. 17, nr. 19-20.

⁴³ Talmațchi 2022, p. 14, nr. 2.

4. Contramarcarea

Orașele vest-pontice dobrogene au cunoscut în cadrul propriilor monetării practicarea procesului contramarcării în a doua parte a perioadei autonome⁴⁴. Procedul contramarcării a apărut mai exact în perioada elenistică, atunci când situația economică a multor orașe grecești era în declin⁴⁵, fiind stringentă nevoia supravegherii administrativ-financiare a operațiunilor monetare de pe piața locală și în *chora*⁴⁶, situație valabilă și pentru cele trei colonii vest-pontice dobrogene. Astfel, în fapt, se apela la o serie repetitivă de reforme monetare, favorabile strict coloniei cu inițiativa respectivă, pentru acoperirea necesarului de monedă curentă de bronz. De altfel, pe coastele de vest și nord-vest ale Mării Negre contramarcarea a fost preferată pe monedele de bronz⁴⁷.

Catalogul conține cinci monede supuse procesului mecanic al contramarcării, în corelație cu reformele monetare succesive practicate în zona vest-pontică. Este vorba despre piesele din Callatis din tipul Dionysos/cunună, cu câte o contramarcă pe avers imprimată (nr. 8-11 din catalog) și o monedă de la Histria (nr. 20 din catalog), unde este foarte dificil de identificat tipul monetar), care prezintă trei contramărci. Contramărcile imprimate singular pe tipul Dionysos redau capetele văzute din profil ale zeităților Artemis, Apollo sau Herakles (?) și Hermes, iar cele trei contramărci pe piesa de la Histria redau capetele zeităților Hermes cu bonetă (posibil de două ori) și Apollo. Pentru tipul monetar Dionysos prezența contramărcilor cu Artemis și Hermes este un fapt deja cunoscut⁴⁸, ceea ce nu se poate spune despre cea cu Herakles. Cu excepția monedei din Histria contramarcată de trei ori, ceea ce ar indica pătrunderea sa în *chora* mai târzie, celelalte ar indica circulația lor într-o perioadă timpurie de reforme monetare.

⁴⁴ Talmațchi 2008, p. 155-188; Talmațchi 2011, p. 549-571; Talmațchi 2019b, p. 29-51.

⁴⁵ Pentru situația din Eubeeza vezi la Picard 1976, p. 29-31; pentru Populonia vezi la Heurgon 1965, p. 159-166; pentru Regatul Seleucid vezi la Mattingly 1998, p. 237-243; pentru zona micro-asiatică vezi Caccamo Caltabiano 1977, p. 239-255 etc.

⁴⁶ Lenormant 1897, p. 45.

⁴⁷ Pentru monetăria de la Olbia vezi la Stolba 2005, p. 395-403; pentru monetăria de la Odessos găsim informații la Topalov 2004, p. 52-67; Lazarenko 2004a, p. 33-51 și Lazarenko 2004b, p. 139-149; pentru cele de la Mesambria și Apollonia Pontica vezi la Lazarenko 1999, p. 28-34; Lazarenko 2004-2005, p. 143-163; sau despre toate cele trei monetăriile vezi la Topalov 1997.

⁴⁸ Pick 1898, p. 103, nr. 224; Ruzicka 1913, p. 8, nr. 222 a, p. 9, nr. 222 b și 224 c; Ruzicka 1917, tab. XXVII, nr. 222 c; Moisil 1944, p. 11, nr. 100, p. 14, nr. 129-131; Stancomb 2000, pl. IV, nr. 77; Talmațchi 2002-2003, p. 365, nr. 4; Petac 2005, p. 14, nr. 54, p. 15, nr. 57 (Artemis); Moisil 1936, p. 31, nr. 283; Talmațchi 2003, p. 191, nr. 162 (Hermes).

5. Concluzii

Evidența numismatică este importantă pentru descrierea modului de utilizare a monedei, despre caracterul și formele de manifestare ale monedei în diferite situații majore sau minore. Publicarea unui număr cât mai mare de descoperiri monetare callatiene de perioadă elenistică din orașul cu origini doriene și din *chora* callatiană vine să acopere un relativ gol important. Dar, comparativ cu ceea ce se constată la Callatis (care oricum nu deține o evidență strălucită), situația din *chora* este mult mai puțin cunoscută, atât ca puncte de descoperiri, cât și ca amplitudine în ceea ce privește numărul monedelor și frecvența unor tipuri monetare. De remarcat este cel puțin dublarea în publicațiile din ultimul deceniu a numărului de piese de argint cunoscute în *chora*, în afara celor cunoscute în colonia doriană. Rămânem la părerea că doar lipsa săpăturilor arheologice în așezări cunoscute din perioadă elenistică, spre exemplu, din *chora* callatiană, ne împiedică să cunoaștem o realitate monetară mult mai veridică, conformă pentru perioada secolelor IV-I a.Chr. Putem observa, de asemenea, o sincronizare a direcției de penetrare spre limitele de vest și sud ale chorei și chiar mai departe spre fluviul Dunărea, a produselor amforice dinspre oraș, odată cu sfârșitul secolului IV a.Chr. și primul sfert al secolului III a.Chr.⁴⁹. Se creează chiar artere comerciale și, în consecință, un flux de mărfuri comerciale care vor ajunge în secolele III-II a.Chr. să domine schimburile din sud-vestul spațiului dobrogean spre nordul Dunării⁵⁰.

Așa cum se poate lesne observa, în analiza vieții economice din *chora* și chiar relativ pe mai departe, sunt prezente două coordonate fundamentale: cea monetară și cea comercială, unde prima a însoțit-o pe cea de a doua în mod majoritar. Aceștia au fost vectorii principali, în sens strict economic. De asemenea, în exteriorul chorei, prezența unor monede sau mărfuri de calitate (a ceramicii de lux și a amforelor) se poate datora și schimbului de daruri, plății unor tributuri în schimbul protecției militare, atacurilor în scop de jaf, relațiilor matrimoniale, meșterilor itineranți etc.

De asemenea, o problemă pentru tipurile monetare bătute la Callatis în epocă elenistică este lipsa unor repere cronologice foarte restrânse. De aceea, în lipsa unor cercetări arheologice preventive sau sistematice în puncte de interes, nu putem decât să le coroborăm cu datări mai largi, în cursul secolelor IV-I a.Chr. Monedele callatiene au pătruns adânc și în hinterlandul barbar, provocând schimbări profunde și ecouri pe măsură, cea mai importantă consecință în startul și continuitatea relațiilor fiind încrederea în calitatea lor și a produselor însoțitoare, și evidenta prosperitate. Comerțul a fost una din pârgurile unei

⁴⁹ Rădulescu *et alii* 1985, p. 58, 65.

⁵⁰ Talmațchi 2016, p. 446-447; Talmațchi 2019a, p. 144.

societăți primordiale în avansul civilizației respective, iar beneficiile au fost exponențiale.

Ca orice sursă istorică de mare importanță, monedele nu trebuie să fie analizate unilateral, dar ele reprezintă elemente de prim ordin în studiul legăturilor orașelor grecești cu populațiile din *chora* și împrejurimi, în stabilirea etapelor acestor relații. Deși nu avem informații de natură arheologică referitoare la contextele descoperirilor din *chora*, putem totuși să le integrăm în ansamblul informațiilor deja publicate privind respectiva arie geografică și administrativă.

După cum am menționat, în afară de piesele precizate ca provenind din cercetări arheologice, restul descoperirilor monetare provin cert din arealul geografic al fostei chore callatiene, fiind integrate la *passim*.

**BEYOND ECONOMIC AND COMMERCIAL RELATIONS. NEW
DISCOVERIES SPECIFIC TO THE CIRCULATION AND PRESENCE OF
MONETARY VALUE AT CALLATIS AND IN THE ADJACENT CHORA**

ABSTRACT

The author presents a number of 20 silver and bronze coins minted in the autonomous mints of Histria, Callatis and Tomis during the Hellenistic period. The specimens correspond to several monetary types as follows: for Histria, the Apollo type and one that is difficult to identify, for Callatis, the Herakles types (7 specimens), Dionysos/crown (4 specimens), Artemis (1 specimen) and Athena (5 specimens), for Tomis, the Great God type (1 specimen). The new information presented in the following lines comes from different environments and has been discovered in the last five decades. Up to now, in the scientific numismatic bibliography, on several occasions, the existing information regarding the circulation and especially the presence of Callatian monetary documents from the autonomous period in the city with Dorian origins and in the *chora* has been analyzed. The current approach means that the new monetary lot will exceed the known level of knowledge, based on the information published on various occasions over time. Clearly, the few archaeological researches known for settlements specific to the pre-Roman era in the Callatian *chora* (except for the systematic ones from Albești) have drastically limited the informational baggage, limiting our complete knowledge of the monetary realities in the area with direct consequences on the monetary evidence.

LIST OF ILLUSTRATIONS:

- Fig. 1. Coins minted at Callatis of the Herakles type (silver no. 1-3; bronze no. 4-7)
- Fig. 2. Coins minted at Callatis of the Dionysus/crown type (no. 8-11)
- Fig. 3. Coins minted at Callatis of the Artemis (no. 12) and Athena (no. 13-17) types
- Fig. 4. Coins minted at Tomis (no. 18) and Histria (no. 19 and possibly no. 20)

Bibliografie:

- Alexandrescu 1995 – P. Alexandrescu, „Însemnări arheologice. O vizită la Olbia și trei lucrări despre teritoriul ei rural”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 46/2, 1995, p. 119-132
- Alexandru et alii 2018 – N. Alexandru, A. Alexiu, S. M. Colesniuc, R. Constantin, M. Ionescu, L. Radu, M. Ungureanu, *CALLATIS, Cercetări arheologice (1993-2018)*, Constanța, 2018
- Alexandru et alii 2020 – N. Alexandru, R. Constantin, M. Ionescu, R. Laurențiu, *Raport de cercetare Arheologică preventivă, strada Oituz nr. 15, MANGALIA, jud. Constanta, Investitor SC Dia Litoral SRL, Direcția Cultura și Sport Mangalia, Muzeul de Arheologie Callatis, Mangalia, 2020*
- Alexandru et alii 2012 – N. Alexandru, R. Constantin, M. Ionescu, „Callatis-Stratigrafie, Topografie și Urbanism”, *Pontica*, 42, 2012, p. 437-463
- Avram 1991 – A. Avram, „Untersuchungen zur Geschichte des Territoriums von Kallatis in griechischer Zeit”, *Dacia*, N.S., XXXV, 1991, p. 103-137
- Avram 1999 – A. Avram, *Inscriptions grecques et latines de Scythie Mineure, volume III. Callatis et son territoire*, Bucarest-Paris, 1999
- Avram, Bărbulescu 1992 – A. Avram, M. Bărbulescu, „Inscripții inedite de la Callatis aflate în colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța”, *Pontica*, 25, 1992, p. 167-205
- Avram, Poenaru Bordea 2001 – A. Avram, Gh. Poenaru Bordea, „Coloniile grecești din Dobrogea”, în: M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor, vol. I, Moștenirea Timpurilor Îndepărtate*, București, 2010, p. 561-666
- Bărbulescu, Buzoianu 2003 – M. Bărbulescu, L. Buzoianu, „Complexele de locuire din așezarea fortificată greco-indigenă de la Albești (jud. Constanța)”, în: *Istorie și diplomatie în relațiile internaționale. Omagiu istoricului Tahsin Gemil*, Constanța, 2003, p. 39-51
- Buzoianu 1992 – L. Buzoianu, „Importuri amforice la Tomis în perioada elenistică”, *Pontica*, 25, 1992, p. 99-165
- Caccamo Caltabiano 1977 – M. Caccamo Caltabiano, „Contromarche microasiatice di età imperiale”, *Quaderni Ticinesi di Numismatica e Antichità Classiche*, 6, 1977, p. 239-255
- Coja 1962 – M. Coja, „Activitatea meșteșugărească la Histria în sec. VI-I î.e.n.”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 13/1, 1962, p. 19-46
- Doruțiu-Boilă 1988 – E. Doruțiu-Boilă, „Relațiile externe ale cetății Callatis în epoca elenistică”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 39/3, 1988, p. 243-249
- Grămăticu 2005 – S. Grămăticu, „Les premières monnaies en bronze de Callatis”, în: *Numismatic, Sphragistic and Epigraphic contributions to the History of the Black Sea Coast*, International Conference in memory of Dr. Milko Mirchev, Summaries, Varna, 2005, p. 8-9

- Grămăticu, Ioniță 2004 – S. Grămăticu, V. Ioniță, „Monede autonome de bronz de la Callatis”, în: *Al XXI-lea Simpozion Național de Numismatică, Rezumazele comunicărilor*, Caransebeș, 3-5 iunie 2004, 2004, p. 5-6
- Grămăticu, Ioniță 2007 – S. Grămăticu, V. Ioniță, „Primele emisiuni monetare de bronz ale atelierului din Callatis”, în: *Simpozion de Numismatică organizat cu ocazia comemorării Sfântului Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1504-2004), Chișinău, 29 septembrie-2 octombrie 2004, Comunicări, Studii și Note*, București, 2007, p. 9-28
- Heurgon 1965 – J. Heurgon, „Les contremarques sur les revers des didrachmes de Populonia”, în: *Atti Congresso Internazionale di Numismatica, Rome, 1961*, Rome, vol. 2, 1965, p. 159-166
- Iconomu 1968 – C. Iconomu, „Cercetări arheologice la Mangalia și Neptun”, *Pontice*, 1, 1968, p. 235-268
- Iliescu 1967 – O. Iliescu, „Cel mai vechi sistem monetar adoptat pe teritoriul de azi al României”, *Viața economică*, V/4 (180), 27 ianuarie, 1967, p. 11
- Iliescu 1976 – O. Iliescu, „Le système monétaire et pondéral à Histria, Callatis et Tomis aux Ve –Ile siècles av. notre ère”, în: *Actes du 8ème Congrès International de Numismatique, New York-Washington, septembre 1973*, Paris-Bâle, 1976, p. 85-98
- Irimia 1993 – M. Irimia, „Geții din Dobrogea în a doua jumătate a mileniului I a.Chr. și legăturile lor cu alte populații”, în: *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”. Valori ale civilizației românești în Dobrogea, dedicat Centenarului Școlii Normale „Constantin Brătescu” din Constanța și aniversării a 115 ani de la reintegrarea Dobrogei la Statul Român*, Constanța, 1993, p. 156-176
- Knechtel 1904 – W. Knechtel, „Câteva monede antice din Dacia și Moesia”, *Buletinul Societății Numismatice Române*, 1/3-4, 1904, p. 10-14
- Lazarenko 1999 – I. Lazarenko, „Unpublished countermarks of Apollonia Pontica”, *Studia Numismatica*, 1-2, 1999, p. 28-34
- Lazarenko 2004a – I. Lazarenko, „The Coinage of Odessos at the end of the 4th C. B.C.”, în: V. Yotov (ed.), *Numismatic and sphragistic contributions to history of the Western Black Sea Coast, International Conference, Varna, septembre 12th-15th, 2001, Acta Musei Varnensis*, II, 2004, p. 33-51
- Lazarenko 2004b – I. Lazarenko, „Bronze ruler's coins minted in 4th-3rd C. B.C. in Dionysopolis and Odessos”, *Izvestija Varna*, 40, 2004, p. 132-173
- Lazarenko 2004-2005 – I. Lazarenko, „About the dating and the site of striking of some hellenistic countermarks”, *Bulletin des Musees de la Bulgarie du Sud-Est*, 21, 2004-2005, p. 143-163
- Lenormant 1897 – F. Lenormant, *La Monnaie dans l'antiquité*, Paris, 1897
- Mattingly 1998 – H. B. Mattingly, „The second-century BC Seleucid counter-marks: anchor and facing Helios head”, *Quaderni Ticinesi di Numismatica e Antichità Classiche*, 27, 1998, p. 237-243
- Moisil 1912 – C. Moisil, „Creșterea colecțiilor”, *Analele Academiei Române*, 21, octombrie-decembrie, 1912, p. 235-337
- Moisil 1936 – C. Moisil, *Academia Română, Creșterea Colecțiilor Cabinetului Numismatic*, 31-34, 1920-1933, București, 1936

- Moisil 1944 – C. Moisil, *Creșterea Colecțiilor Cabinetului Numismatic, Creșterea Colecțiilor în anii 1938-1942. Stampe, manuscrise, documente, numismatică*, București, 1944
- Munteanu 2013 – L. Munteanu, „Legăturile orașelor grecești vest-pontice cu populațiile barbare în epoca elenistică. Evidența numismatică”, în: F. Panaint Bîrzescu, I. Bîrzescu, F. Matei-Popescu, A. Robu (eds.), *Poleis in the Black Sea area: Inter-pontic relations and local productions*, București, 2013, p. 358-392
- Petac 2005 – E. Petac, *La Collection M. C. Sutz (Bibliothèque de l'Académie Roumaine, Bucarest). I. Istros, Kallatis, Tomis*, Wetteren, 2005
- Petre 2003-2005 – Z. Petre, „Histria. Spațiu și organizare politică în sec. VII-V a.Chr.”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 54-56, 2003-2005, p. 33-53
- Picard 1976 – O. Picard, „Monnaies contremarquées en Eubée”, *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, 31, 1976, p. 29-31
- Pick 1898 – B. Pick, *Die Antiken Münzen Nord-Griechelands, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, 1, Berlin, 1898
- Pippidi 1967a – D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967
- Pippidi 1967b – D. M. Pippidi, „„A doua întemeiere” a Histriei, în lumina unui document inedit”, *Studii Clasice*, 9, 1967, p. 153-166
- Pippidi, Berciu 1965 – D. M. Pippidi, D. Berciu, *Din istoria Dobrogei. Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană*, București, 1965
- Poenaru Bordea 1978 – Gh. Poenaru Bordea, *Viața economică în Pontul Stâng în epoca elenistică în lumina izvoarelor arheologice și numismatice*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1978
- Poenaru Bordea 1997 – Gh. Poenaru Bordea, „Emisiunile monetare din atelierele grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre (sec. VI î. Hr.-III). Un stadiu al problemei”, în: *130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, București, 1997, p. 56-70
- Poenaru Bordea 2001 – Gh. Poenaru Bordea, „Atelierul monetar al cetății Istros în perioada autonomiei”, în: *Simpozion de Numismatică, dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul, Chișinău, 28-30 mai 2000, Comunicări, studii și note*, București, 2001, p. 9-33
- Poenaru Bordea 2004 – Gh. Poenaru Bordea, „La diffusion des monnaies d'Istros, Callatis et Tomi du VIe au Ier siècle av. J.-C dans leurs territoires, zones d'influence et ailleurs”, în: V. Marrazzo, D. Romagnoli, A. Stazio, M. Talierno (eds.), *Presenza e funzioni della moneta nelle chorai delle colonie greche dall'Iberia al Mar Nero, Atti del XII Convegno organizzato dall'Università „Frederico II” e dal centro internazionale di studi numismatici Napoli, 16-17 giugno 2000*, Roma, 2004, p. 27-70
- Poole 1963 – R. Stuart Poole, *Catalogue of Greek Coins. The Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace, &*, Bologna, 1963
- Preda 1969 – C. Preda, *Moneda antică în România*, București, 1969
- Preda 1998 – C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998
- Preda, Nubar 1973 – C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperiri monetare 1914-1970*, București, 1973

- Price 1993 – M. Price, *Sylloge Nummorum Graecorum. Vol. IX. The British Museum, part. 1: The Black Sea*, London, 1993
- Rădulescu et alii 1985 – A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, „Observații privind importul amforelor șampilate în sud-estul Dobrogei”, *Pontica*, 18, 1985, p. 55-74
- Rădulescu et alii 2000 – A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Donnée récentes sur le site d'Albești (départ. de Constanța)*, în: A. Avram, M. Babeș (eds.), *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques, Hommage à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire*, Bucarest, 2000, p. 172-179
- Rădulescu et alii 1979 – A. Rădulescu, N. Cheluță-Georgescu, M. Munteanu-Bărbulescu, „Șantierul arheologic Albești 1978”, *Materiale și Cercetări Arheologice*, 1979, p. 167-173
- Regling 1910 – K. Regling, *Die Antiken Münzen Nord-Griechenlands, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien, 2.1., Die Münzen von Odessos und Tomis*, Berlin, 1910
- Ruzicka 1913 – L. Ruzicka, „Unedierte Münzen von Kallatis aus meiner Sammlung”, *Zeitschrift für Numismatik der Numismatischen Gesellschaft Berlin*, 1913, p. 4-14
- Ruzicka 1917 – L. Ruzicka, „Inedita aus Moesia Inferior”, *NZ*, 50, 1917, p. 73-173
- Stancomb 1996 – W. M. Stancomb, „Some coins minted at Callatis”, *Studii și Cercetări de Numismatică*, 10, 1996, p. 155-157
- Stancomb 2000 – W. Stancomb, *Sylloge Nummorum Graecorum, Vol. XI, The Williams Stancomb collection of coins of the Black Sea region*, Oxford, 2000
- Stolba 2005 – V. F. Stolba, „Monetary crises in the early Hellenistic poleis of Olbia, Chersonesos and Pantikapaion: a re-assessment”, în: von C. Alfaro, C. Marcos, P. Otero (eds.), *XIII Congreso Internacional de Numismática Madrid, 2003, Actas-Proceedings-Actes*, Madrid, 2005, 1, p. 395-403
- Talmațchi 1995 – G. Talmațchi, „Circulația monedelor grecești în Dobrogea și în zona extracarpatică (secolele V-I a.Chr.)”, *Crisia*, 25, 1995, p. 23-35
- Talmațchi 2002-2003 – G. Talmațchi, „Descoperiri premonetare și monetare în Dobrogea (sec. VI-I a.Chr.)”, *Pontica*, 35-36, 2002-2003, p. 357-394
- Talmațchi 2003 – G. Talmațchi, „Monede autonome histriene, tomitane și callatiene descoperite în Dobrogea”, *Arheologia Moldovei*, 23-24, 2000-2001, 2003, p. 183-197
- Talmațchi 2003-2005 – G. Talmațchi, „Monede callatiene din perioada autonomiei descoperite în Dobrogea”, *Cercetări Numismatice*, 9-11, 2003-2005, p. 9-11
- Talmațchi 2004 – G. Talmațchi, „Aspecte privind ale circulației monedelor în spațiul extracarpatic dintre Dunăre și Nistru emise de coloniile grecești vest-dobrogene (sec. V-I a.Chr.)”, în: I. Căndea, V. Sîrbu, M. Neagu (eds.), *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, Muzeul Brăilei & Muzeul Dunării de Jos Călărași, Brăila, 2004, p. 175-182
- Talmațchi 2006 – G. Talmațchi, *Les monnaies autonomes d'Istros, Callatis et Tomis, Circulation et contexte*, Wetteren, 2006

- Talmațchi 2008 – G. Talmațchi, „Despre contramarcarea monedelor orașelor vest-pontice dobrogene în epocă autonomă”, *Cercetări Numismatice*, 14, 2008, p. 155-188
- Talmațchi 2009 – G. Talmațchi, „Descoperiri monetare în zona fortificației de la Albești com. Albești, jud. Constanța”, *Buletinul Societății Numismatice din România*, 98-103, 2009, p. 83-103
- Talmațchi 2011 – G. Talmațchi, *Monetăriile orașelor vest-pontice Histria, Callatis și Tomis în epoca autonomă,-Iconografie, Legendă, Metrologie, Cronologie și Contramarcare -*, Cluj-Napoca, 2011
- Talmațchi 2016 – G. Talmațchi, „The Coinage of Callatis in the Hellenistic Period revisited”, în: A. Robu, I. Bîrzescu (eds.), *Mégarika. Nouvelles recherches sur Mégare, les cités de la Propontide et du Pont-Euxin, Archéologie, épigraphie, histoire, Actes du colloque de Mangalia (8-12 juillet 2012)*, Paris, 2016, p. 439-450
- Talmațchi 2018 – G. Talmațchi, „Despre unele descoperiri monetare din împrejurimile fortificației elenistice de la Albești (com. Albești, jud. Constanța)”, *Istros*, 24, 2018, p. 81-125
- Talmațchi 2019a – G. Talmațchi, „The mint of Callatis in the hellenistic period. Stages and possible models of presence, penetration and possible monetary circulation in the greco-native environment”, *Acta Archaeologica Lodziensia*, 65, 2018, p. 139-148
- Talmațchi 2019b – G. Talmațchi, „Noi contribuții privind contramarcarea monedelor elenistice în orașele vest-pontice dobrogene”, *Cercetări Numismatice*, 25, 2019, p. 29-51
- Talmațchi 2022 – G. Talmațchi, „New Aspects Regarding the Circulation and Presence of the Callatian Coin of the Hellenistic Period in the Chora and in Areas of the Local Population”, *Cercetări Numismatice*, 28, 2022, p. 13-29
- Topalov 1997 – S. Topalov, *Prinos kăm proučvane kontramarkite na zapadnopontijskitegradove Apolonija, Mesambrija i Odessos III.-I. v. pr. n. e.*, Sofia, 1997
- Topalov 2004 – S. Topalov, „Countermarking and overstriking of coins in the mint of Odessos during 3rd-1st C. B.C.”, în: V. Yotov (ed.), *Numismatic and sphragistic contributions to history of the Western Black Sea Coast, International Conference, Varna, septembre 12th-15th, 2001*, *Acta Musei Varnensis*, II, 2004, p. 52-67

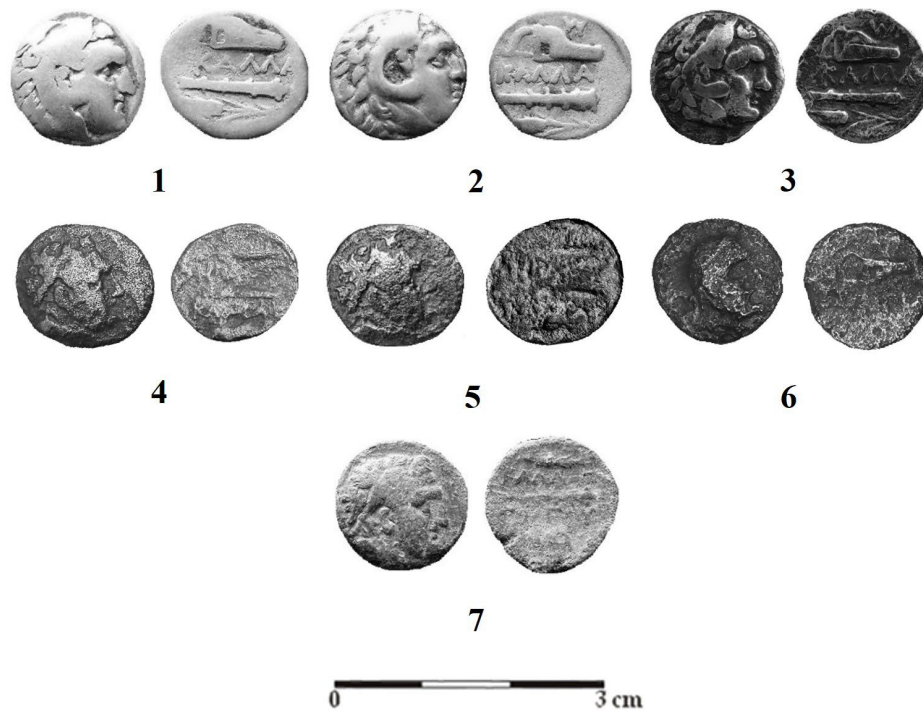

Fig. 1. Monede bătute la Callatis din tipul Herakles (de argint nr. 1-3; de bronz nr. 4-7)

Fig. 2. Monede bătute la Callatis din tipul Dionysos/cunună (nr. 8-11)

Fig. 3. Monede bătute la Callatis din tipurile Artemis (nr. 12) și Athena (nr. 13-17)

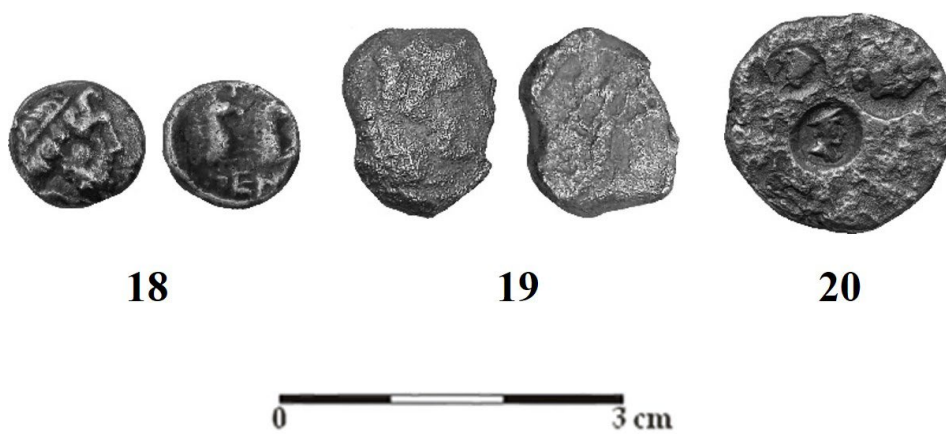

Fig. 4. Monede bătute la Tomis (nr. 18) și Histria (nr. 19 și posibil nr. 20)